

LAULIK TEKSTIKESKSETES REGILAULU-UURIMUSTES

TIIU JAAGO

Sügisel aastal 1927 astusid Tartu ülikooli filosoofiateaduskonda kaks noormeest, kes XX sajandi keskel hakkasid olulisel määral kujundama regilaulu-uuringute peateid: üks neist oli Eduard Laugaste, teine Herbert Tampere (RA, EAA.2100.1.7185; RA, EAA.2100.1.15989). Kui senimaani valitses regilaulu-uurimises tekstist lähtuv vaateviis, siis 1930. aastatel lisandunud esitust käsitlev vaade muutis hilisema regilaulu-uurimise sootuks mitmetahulisemaks. Laugastest kujunes filoloogilise, Tampere etnoloogilise suuna esindaja (Rüütel 1987: 125; Jaago 2000: 10–19). Võib küsida, kuidas mõjutas esitusest lähtuv (etnoloogilist suunda esindav) uurimishuvi regilaulu tekstikeskset käsitlust. Artiklis otsitakse sellele vastust laulikukontseptsiooni kaudu. Põhitähelepanu koondub viimase veerandsajandi uurimustele, ent viited 1930.–1970. aastate uurimisse on hilisema uurimisseisu mõistmiseks vajalikud, mistõttu tulevad needki põgusalt käsitlusele. Võib näha, kuidas uurijate huvi liigub laulu tekstiosade analüüsilt lauliku loomemeetodite juurde, samuti laulikuks olemise määratlemiselt tema isiku ja minapildi avastamisele.

Kahe uurimissuuna kujunemine

Eduard Laugaste (1909–1994) süvenes oma ülikooliõpingutes märkimisväärselt kirjanduse erialasse ja oli samal ajal nii rahvaluuleprofessor Walter Andersoni kui ka Eesti Rahvaluule Arhiivi juhataja ja ülikooli rahvaluuledotsendi Oskar Looritsa õpilane (RA, EAA.2100.1.7185). Kui Anderson tegeles peamiselt võrdlev-ajaloolise meetodi tutvustamisega, siis Loorits kuulus põlvkonda, kes hakkas otsima folkloristlikus teoorias uuendusi (vt nt Hiiemäe 2003: 55). Laugaste esimesed uurimused rahvalaulu alal olid linnuhäälendite võrdlev-ajaloolised käsitlused (Laugaste(-Treu) 1931, 1932, Laugaste 1935), millest „Ööbiku laul” sai 1937. aastal kaitstud magistritööna (RA, EAA.2100.1.7185, lk 81). Ühitades võrdleva meetodi täpsuse ja järjekindluse, kirjandusteadusliku tõlgenduslikkuse ning Looritsa vaated rahvaluule elukeskkonnale, arendas Laugaste edasi eesti regilaulu tekstikeskset uurimissuunda. Ühelt poolt rõhutab ta oma programmilistes artiklites üha enam laulude seotust laulmisaegse elukeskkonnaga: „Rahva loomingut uurides tuleb palju tõsisemalt arvestada just psühholoogilisi ja sotsioloogilisi tegureid”, et mõista, miks rahvalaulud on just sellised, nagu need on (Laugaste 1946: 477). Teisalt käsitleb ta laulikuid ja laulmist ikkagi laulust, mitte esitusest lähtudes. Näiteks laulikuid kirjeldades peab ta silmas nende rollijaotust, mitte neid kui isikuid: „Kollektiivse

lauluna esitati eesti regivärssi eeslaulja (eestvõtja) ja kaasalauljate (koori) koostoimel” (Laugaste 1965: 79). Tema uurijafookus jääb püsima tekstianaalüüsil. Huvi lauluosade võrdleva analüüsi võtete vastu saatis teda esimestest töödest viimasteni (vrd Laugaste(-Treu) 1932, 1976, Laugaste 1992). Loorits toob esile Laugaste lähenemisviisi uudsuse, osutades, et „isegi matemaatikast võime metoodiliselt õppida, nagu osutavad seda Ed. Treu-Laugaste kombinatsioonide-vormelid” (Loorits 1932: 27). Jutt on ööbikulaulu variantides esinevatest üksikutest elementidest (nagu *Kiri-Küüt; vaol; laisk; laisk tüdruk; tööle* jne), mis liitudes moodustavad kombinatsioone ja kujundavad nii lauluvariante. Laugaste selgitab: „Kuna eelolev laul oma arutu rea kombinatsioonivõimalustega tuletab elavalt meeles kombinatsioonideteooriat matemaatikas, katsume selle eeskuju rakendada ka siin [---]” (Laugaste(-Treu) 1932: 127).¹ See toimumisviis võimaldab tal kõiki lauluvariante esitada tähe- ja numbrikombinatsioonina, kus iga tähe ja numbriga taga on eelnevalt eritletud element. Rahvalaulu-uuringutes esindas ta seega filoloogilist uurimissuunda: ta tugines kirjalikele (sh suulisest esitusest kirja pandud) tekstidele ja võttis sealt oma uurimuseks andmed (ammutades neid nii laulutekstidest kui ka neile lisatud informatsioonist). 1950. aastatest alates hakkavad teda huvitama lauliku-uurimused, millest ta on avaldanud kokkuvõtte artiklis „Rahvalaulik eesti rahvatraditsioonis” (Laugaste 1972). Selles on nii tähelepanekuid konkreetsetest laulikuteist kui ka teoreetilised seisukohad selle kohta, keda pidada rahvalaulikuks. Pärast selle artikli ilmumist on ka tema kõrgkooliõpikutes omaette lõik pühendatud laulikutele kui isikutele (Laugaste 1975: 133–143). Tema varasemates õpikutes seda veel ei olnud.

Herbert Tampere (1909–1975) folkloristik kujunemise määras tema töö Eesti Rahvaluule Arhiivis (ERA) (Rüütel 1987; Hiimäe 1995). Kirjeldades ERA tegevust ja sealhulgas uute uurimissuundade väljakujunemist 1930. aastatel, on Mall Hiimäe öelnud Tampere kohta: „Tampere pidas esitustavade käsitlemist sama oluliseks kui teksti ja viisi uurimist. Tema koostatud rahvaluuleväljaannetes ja artiklites on pööratud rohkesti tähelepanu esitamise traditsioonile: ajale, kohale, kombestikulisele ja sotsiaalsele taustale, kõne ja muusika vahekorrale [---]” (Hiimäe 2003: 57–58). ERA toonane juhataja Oskar Loorits on küll rahvaviisidega tegelemise vajadusest kirjutanud, ent ta ei sidunud seda teemat veel Tamperega (Loorits 1932: 18–19). Arvestades aga Tampere kirjutisi 1930. aastatest, on näha, et ta asus just selle ülesande täitmisele. Tampere rahvamuusikaalase tegevuse ülevaates rõhutab Ingrid Rüütel nii Tamperele omast „kompleksset lähenemist rahvalaulule” kui ka uue (eksperimentaalse) meetodi rakendamist laulu-uurimises (Rüütel 1987: 123–125).

Võib küsida, mis toetas Tampere huvi rahvalaulude esituse vastu ajajärgul, mil rahvalaulu käsitleti ennekõike kui suulist kirjandust. Liidati sisaldas ju arhiiv peamiselt tekste-noote, natuke ka helisalvestisi, kuid märkmeid esituse kohta nappis, sest neid andmeid süstemaatiliselt ei kogutud ega korraldatud.

¹ Samalaadset laulude ülesehituse analüüsi viisi kasutab Laugaste 1970. aastatel „Kättemaks sakstele” ja hiljem „Nurganaise” lauluvariantide analüüsis: „Laulu kompositsiooni moodustavad erilised põhielemendid e. faktorid. Need on temaatilised ühikud, mida oli võimalik vajadusele vastavalt reastada, välja jätta või asendada kunstilist elamust kahjustamata” (Laugaste 1992: 5, vrd 1976: 80–95).

Tamperegi väidab, et „J. Hurda ja M. J. Eiseni korjandus lülitas enesest välja rahvamuusika” ning koos sellega muusika „ja laulutekstide ühendussilla, ettekandmisnämete kirjelduse” (Tampere 1934a: 52). Samas nopib Tampere esituse kohta välja need vähesed märkused, mida Hurt on vahendanud. Vastuolu taandub, kui vaadata ERA korraldatud professionaalseid välitöid. Just välitööde osa näikse olevat määrav selles, et esituse jälgimine ja selle kirjeldus muutus tekstiülestähenduste vältimatuks kaaslaseks. Ühtlasi tuleb rõhutada professionaalse välitöö osa rahvaluuleteadusliku mõtte arengus.

Esitusolukorra kirjeldused (mida Tampere peab uurimuse seisukohast muidugi vältimatuks allikmaterjaliks) on tema käsitlustes kesksel kohal. Ta ei kirjelda laulmist üksnes välise vaatlejana, sest teda huvitab ka laulikute endi vaade regilaulule (näiteks, kuidas laulikud ise regilauluviise nimetasid – „toon ehk mõnu”). Samas mainib ta, et koolitatud muusiku jaoks neid laule pigem „üteldi” (Tampere 1934b: 31). Tampere tööst võime näha suundumust, mis järgmiste põlvkondade uurijate töödes on juba tavaline: ta osutab uurija ja uuritava vaatenurkade erinevusele.

Reaktsioonina 1930. aastate ajakirjanduses ja akadeemilistes käsitlustes esile kerkinud arutelule regilaulude sõnarõhkude ja värsirõhkude vastuolu üle alustas Tampere keeleteadlase Paul Ariste abil ja toel Tartu ülikooli foneetika laboratooriumis kõne ja laulu omavaheliste seoste võrdlevaid mõõtmisi. Tolle aja folkloristikas uut uurimismeetodit rakendava katse tulemusel selgus näiteks, et lauldes on tempo täishäälikute hääldamise arvelt kõnest aeglasem; samuti eristub laulus kõnest selgemini silbitoonide vahe, mida mõistagi toetab meloodiajoonis (Tampere 1934b: 36–37, vt ka Tampere 1937; Kalkun 2005).

Eeltoodud põgusad näited Tampere tööst osutavad regilaulu terviklikule käsitlusele, mis eristub rahvalaulu tõlgendamisest suulise kirjandusena. Ühtlasi hõlmab Tampere uurimisviis välitöid uurimisprotsessi osana (erinevalt näiteks võrdlev-ajaloolise meetodi rakendajate arusaamast, mille järgi välitööd jäid uurimiseelseesse etappi). Millal toimus suunamuutus Tampere uurimustes? Kui 1932. aastal Õpetatud Eesti Seltsi koostatud artiklite kogumikus on nii Laugaste kui ka Tampere artiklid võrdlevad tekstiuurimused, siis 1935. aastal ilmunud kogumikus esindab Tampere artikkel juba tema liikumist esituse uurimisele (vrd Laugaste(-Treu) 1932, Laugaste 1935; Tampere 1932, 1935).

Hoolimata eelkirjeldatud uuendustest (uurimissuundade paralleelsusest ja vastastikmõjust) defineeritakse regilaulu ka tänapäeval teksti (poetiliste) tunnuste kaudu (vt nt Sarv 2000: 15). Siiski on selge, et pärast Tampere keskendumist esituse uurimisele ei jätnud tema töö mõjutamata ka filoloogilist tekstikeskset uurimist (liiati toimusid ka sellel suunal uuendusotsingud, seda eriti laulude kujundkeeke ja stiili alal). Lauliku-uurimuste esiletõus 1950.–1970. aastatel on filoloogilise ja etnoloogilise suuna iseseisvuse ja samaaegselt põimumise näide.

Laulik tekstiuurijate tähelepanu keskmes

Regilaulu uurimise keskseid eesmärgi 1950.–1980. aastatel oli laulude süstematiseerimine tüüpidesse, mis tõi kaasa laulude ülesehituse, eriti aga laulu

püsivate ehk stereotüüpsete ja varieeruvate osade uurimise (Laugaste 1962; Tedre 1964). Kuigi Laugaste mainib seejuures lauliku rolli, on see kontseptsioon abstraktne ja kirjakultuurikeskne (laulik kui hüpoteetiline laulu autor, laulu edasine vahendaja).

Nagu luulet ei saa täiuslikult mõista autorit tundmata, ei suuda me saada õiget valgustust rahvalaulude ajaloosse, kui jätame kõrvale lauliku, olgugi et ta pole enamasti terviku looja (sest me ei taba enamasti laulu esimest algatajat), vaid edasikandja ja varieerija. (Laugaste 1962: 29)

Murdepunkti tekstikesksesse vaatesse tõi Udo Kolk (1927–1998), kes alustas stereotüüpia ja varieerumisnähtuste uurimist ühe lauliku repertuaari ulatuses.

Uurimismeetodit esialgselt piiritledes näis otstarbekana varieerumisnähtuste registreerimine ja süstematiseerimine ühe suurlauliku repertuaari alusel. [---] Uurimist alustades osutus eeldusterohkeks Paistu suurlaulikult Liisu Mäelt (1832–1925) talletatud laulumaterjal, sest selles leidus arvukalt samade laulutüüpide variante. (Kolk 1962: 71)

Kolgi 1962. aastal avaldatud artikkel tugines tema kandidaadiväitekirjaks kavandatud käsikirjale, millega ta alustas tööd 1950. aastate alguses. Töö käiku ja kolleegide tagasisidet võib mh jälgida Tartu ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule kateedri koosolekute selleaegsetest protokollidest.² Töö juhendaja oli Laugaste, ent aruteludes osalesid nii Tampere kui ka teised väitekirjade koostajad, sh Kihnu laulikute uurija Otilie Kõiva (snd 1932). Kolgi valikut analüüsida regilaulu korduvaid elemente ühe lauliku repertuaari põhjal võrristati (traditsiooni pidi esindama piirkond, mitte laulik). Nii on ootuspärane, et Laugaste ja Kolgi samas kogumikus ilmunud artiklitest võib näha lauliku-kontseptsiooni erinevust: ühel juhul abstraktse „rahva suu” analoog, teisel juhul traditsiooni valdav ja loov isik. Kolgi varieerumisalased käsitlused on pakkunud eesti folkloristikasse seega kaks uuendust: esmalt tõi ta folkloristide vaatevälja värsist väiksemad stereotüüpsed ühendid vormelid, teiseks hakkas ta vaatlema laulutekste laulikute kui konkreetsete isikute repertuaari kaudu.

Samal perioodil ilmusid ka laulikute biograafilised uurimused, mis viisid teoreetilise lauliku-kontseptsiooni sõnastamiseni (Põldmäe 1956; Kõiva 1964). 1950. aastate teisel poolel valmis ka Hilja Kokamäe diplomitöö Kuusalu laulikust Mai Kravtsovist (töö juhendaja oli Eduard Laugaste). Töös on ühitatud biograafiline uurimisviis laulutekstide ülevaatega. Lauliku-kontseptsiooni seisukohast on oluline, et uurija näeb laulikus „enne kõike elavat inimest” ja selle saavutamiseks on vaja „tutvuda tema elulooga, tema iseloomu, huvide ja kalduvustega, tutvuda keskkonnaga, millest ta pärineb, sest kõik need asjaolud avaldavad mõju tema loomingu ja ka traditsioonilise loomingu ümberkujundamisele” (Kokamägi 1957: 5). Mõistagi eeldab selline ülesanne uut

² Vt RA, EAA.5311.5.23, lk 41; RA, EAA.5311.5.33, lk 18, 51–54; RA, EAA.5311.5.47, lk 9; RA, EAA.5311.5.51, lk 57–59.

laadi välitööd, kus peale tekstide arhiveeritakse laulmise keskkonda puudutavad andmed.

Rahvalauliku teema aktuaalsusest 1950. aastatel annab märku 1958. aastal toimunud rahvaluuleuurimise eri suundi hõlmav konverents. Kihnu laulikuid ja laulutraditsiooni vaatlevas uurimuses viitab Kõiva sellel konverentsil Laugaste esitatud seisukohale, mille järgi laulikuks ei saa pidada kõiki, kellelt tekste on üles märgitud (Kõiva 1964: 4). Kõiva näeb siin probleemi laulude ülesmärkimise ja tegelikult laulikuks olemise vahel ning pakub omalt poolt neli kriteeriumit, mille alusel defineerida laulikut: 1) rahvalaulik on rahvalaulude aktiivne kasutaja; 2) laulik valdab laulu kõiki komponente: sõnu, viise, esitamistavasid; 3) laulikul on kogukonna tunnustus; 4) laulik kasutab lauluomast loomemeetodit (Kõiva 1964: 5). Samas märgib Kõiva, et need tingimused on seotud pärimuse arengufaasiga, mil saab rääkida rahvalaulude aktiivsest kasutusest. Kõiva käsitlus on lauliku defineerimisel aluseks ka hilisemates töödes (vt nt Saarlo 2000).

Huvitav on jälgida, kuidas kujunesid Laugaste seisukohad kirjeldatud perioodil, mil rahvalauliku teema oli tulipunktis. Kui perioodi alguses 1950. aastatel ja ka näiteks 1965. aastal ilmunud rahvaluuleõpikus kõneleb ta laulikust kui hüpoteetilisest laulude esitajast, ka kui rahvalaulu autorist, siis 1972. aastal ilmunud artiklis „Rahvalaulik eesti traditsioonis” esitleb ta laulikut kui kogukonna liiget ja loovat isiksust.

1970.–1990. aastate folkloristliku teooria uuenemise käigus, eriti aga interdistsiplinaarse uurimisvälja raames tuli esitusest ja isikust lähtuv uurimine veelgi enam esile. Alljärgnev on pühendatud 1990. aastatest alates tehtud tekstiuurimustele, milles käsitletakse laulikut. Neis uurimustes võib ühelt poolt näha varasema folkloristliku teadmise ühitamist nii rahvusvaheliste uurimuste kui ka uute lähenemisviisidega, teisalt subjektiivsuse ja isikukesksuse esiletõusu.

Lauliku-uurimused XXI sajandil

Varasema perioodi eesti lauliku-uurimusi rahvusvaheliste uurimustega ühendav artikkel pärineb Liina Saarlolt (snd 1974), kes tegeles 1990. aastate lõpul, 2000. aastate alguses regilaulu stereotüüpsuse uurimisega (Saarlo 2005). Kui varasemalt teenis regilaulu stereotüüpsuse uurimine esmajoones laulude tüpologiseerimise eesmärki, siis Saarlo arutleb vormelitega seoses lauliku loomemeetodi üle. Sellest johtuvad küsimused, kes üldse on laulik vormelite kasutamise seisukohast ja mil määral mõjutab esitussituatsioon vormelite kasutamist. Laulikute vormelikasutuse uurimise kaudu on tema töö kõige lähemalt seotud Udo Kolgi tööga. Saarlo vaatleb viit Kodavere laulikut, kelle valiku kriteeriumiks on neilt üleskirjutatud laulude rohkus. Allikana on kasutatud nende laulude üleskirjutajate välitöömärkmeid nii laulude kogumissituatsioonist kui ka laulikutest kõneldust (Saarlo 2000: 161). Võttes aluseks eespool toodud Kõiva lauliku määratluse, analüüsib Saarlo Kodavere laulikute vastavust neile kriteeriumidele. Üks huvitav aspekt puudutab laulude üleskirjutamise ajajärgu mõju nii lauludele, lauliku ühiskondlikule tunnustusele kui ka ettekujutusele sellest, kes on laulik: kui laulude üleskirjutamise ajal oli

laulik aktiivsest (sh pärimusrühma tellitavast) laulmisest taandunud, puudus ka kollektiivil pärimusprotsessi, antud juhul laululoome, mõjutaja roll (Saarlo 2000: 165). Samalaadse nüansirikkusega arutleb Saarlo lauliku folkloristliku määratluse üle, osutades lauliku loomismeetodi mitmekesisusele ta enda valikute ja teda ümbritsevate olude koosmõjus. Ühe lauliku loomismeetodite analüüsi pakub Paul Hagu (snd 1946) Anne Vabarna (1877–1964) repertuaari näitel. Välitöömaterjalidele ja laulutekstile tuginedes näitab Hagu, kuidas tekst sünnib lauliku ja laulukoguja koostöös (Hagu 2000). Kosja- ja pulmateemaliste laulude võrdleva analüüsi kokkuvõttena märgib ta: „Anne Vabarna ei kasuta samasuguste situatsioonide kirjeldamiseks kord juba leitud ja seejärel kinnistunud püsivat eepilist mentaalset teksti, vaid ta genereerib oma uutest lugu-lauludes teksti aina uuesti, tuginedes perfektssele setu pulmakombestiku ja laulutraditsiooni valdamisele ning sealt pärinevate multiformide oskuslikule varieeritud kasutusele” (Hagu 2004: 24). Kirjeldatud Saarlo ja Hagu uurimused osutavad sellele, kuidas lauliku biograafilistelt ja laulukogumi uuringutelt on liigutud üksikute laulikute loomemeetodite (võrdleva) analüüsi juurde. Uuringute aluseks on laulutekstid, mis võimaldavad vaadelda nii nende ülesehitusvõtteid kui ka stereotüüpsete ühendite kasutamist. Üha enam kaasatakse uurimusse ka kogujamärkmeid. Selles võib näha välitöödele tuginevate lauliku-uurimuste ja tekstianalüüsidel põhinenud stereotüüpiuuringute põimimist, mille ühenduskohaks on saanud lauliku loomemeetod.

1990. aastatest alates üha enam esile tulnud interdistsiplinaarne uurimiskeskond soodustas regilaulude käsitlemist uutest ja ositi ka ühiskonda hetkel huvitavatest vaatepunktidest. Ajaloolisemalt kaugema ainese uurimisel tulid kasuks ajaloolised dokumendid ja varem tähelepanuta jäänud või vähe tähelepanu pälvinud arhiivimaterjalid. XX sajandi laulude ja laulikute uurimisel sai aga kasutada süstemaatiliselt talletatud välitööpäevikuid, mis kaanesid laulude salvestamisele kirjas ja helis. 1960.–1970. aastatel folkloristidena alustanud uurijaid saab tänapäeval ka küsitleda, mille käigus luuakse omakorda uut uurimisainest, nagu seda on teinud Janika Oras (2008).

Kui jälgida teemaringe, mis uurijaid paeluvad, siis kõigis vaadeldava perioodi uurimustes küsitakse jätkuvalt lauliku loova natuuri kohta. Teine märkimisväärne uurimusi siduv tunnus on see, et uurijad tunnevad huvi lauliku ja laulukoguja või ka uurija omavaheliste suhete vastu. Ei ole tavatu, et uurija ja uuritava vaheline piir on liikuv ning uurija võib kujutluste kaudu siseneda lauliku maailma. Kui laulikute biograafiline käsitlus on tuttav juba XIX sajandi lõpust (Hurt 1886), siis tänapäeval ei piirduta pelgalt elukäigufaktide ja lauliku rolliga, vaid küsitakse ka lauliku minapildi kohta, sh kuidas laulikuks olemine sobitub tema muude rollide ja eluvaldkondadega. Kuidas selleni on jõutud? On nähtavad kolm tegurit, mis on lisatud traditsioonilisele tekstiuurimisele: feministlikud teooriad, ajaloolise konteksti loomine ja eluloo-uurimine.

Feministlikud teooriad mõjutasid regilaulu-uurimist märkimisväärselt 2000. aastate alguses. Ühe näite sellest pakub Kristiina Ehin (snd 1977). Karksi laulikule Kadri Kukele (1893–1976) pühendatud artiklis tõlgendab Ehin nii rahvalauluteksti kui ka selle juures olevaid kommentaare tänapäeva lugeja vaatevinklist (Ehin 2004). Tuleb rõhutada, et tegemist on tekstiuurimisega, sest Ehini allikmaterjaliks on arhiivitekstid ning tema suhestumine lau-

likuga toimub teksti, mitte vahetu kontakti kaudu. Ehin asetab uurimiskeskmesse sookonflikti, nähes regilaulutegelast – naist – alistuja rollis (Ehin 2004: 27). Mille poolest selline fookus erineb varasemast (või ka muudest) vaateviisidest? Võrdluseks võib tuua Jaan Kaplinski kirjelduse Kadri Kuke ja veel kahe Karksi lauliku esinemisest artiklis „Rahvalaulu juurde jõudmine” (Kaplinski 1997 [1970–1972]). Kaplinski sattus Kadri Kukke kuulama folkloristide korraldatud esinemisel Tartu ülikooli aulas 1961. aastal. Et selline üritus korraldati, viitab ühelt poolt folkloristide selleaegsele lauliku-huvile (Kokamägi 1957; Kolk 1962; Kõiva 1964; Laugaste 1972). Teisalt ilmneb, et toonane teoreetiline arusaam esitusest erineb mõnevõrra XX sajandi lõpu omast. Eri-nevus seisneb esituse asetumises kas folkloorsesse või mõnda muusse konteksti. Laulude lavalt esitamine eraldab laulja tema tavaauditooriumist, oma pärimusrühmast, mistõttu need esitused (esinemine oma pärimusrühmas või koduses keskkonnas ja esinemine lavalt publikule) ei ole samatasandilised olukorrad. Samal ajal ei tähenda see, et lauliku esinemine laval ei täidaks oma funktsiooni. Kaplinski ütleb, et esialgu ei äratanud Kihnu ja Setu naiste laulmine temas huvi. Kolm Karksi laulikut, kellest üks oli Kadri Kuk, suutsid aga Kaplinskit köita. Millega siis?

Siis aga tulid kolm Karksi naist, hiljem sain teada, et nad olid Kadri Kuk, Grete Jents ja Mari Sarv. Neil polnud rahvariideid ega paistnud nad väliselt kuidagi muidu silma, olid nagu külaeided ikka, istusid kolmekesi toolidele, panid käed rüppe ja hakkasid laulma. Ja see oli juba midagi imelikku. Laulusõnad kostsid selgelt nagu kirvega löödud. Eitede hääled olid vanad, murdusid puhuti, võib-olla erutusest, võib-olla väsimusest, aga see ei seganud kuulamist. (Kaplinski 1997 [1970–1972]: 145)

Näib, et esmajoones võlus kuulajat mitte niivõrd esitusstiil, kui võrd laulusõnas peituv lugu, mis jõudis temani tänu sõnade selgele väljaütlemisele. Just selline esitus võimaldas hakata kaasa mõtlema laulus alal olevale maailmale. Samal ajal on kirjelduses olemas ka ettekujutus regilaulu ja rahvariiete kui esinemiskostüümi lahutamatus seosest. Näib, et oma osa kuulaja tähelepanu köitmisel oli nimelt vastamatus sellele eeldusele. Samuti tuleb rõhutada, et esitust jälgiv käsitlus sisaldab märkimisväärselt kuulaja (või lugeja) subjektiivsust.

Ehin ei saa jälgida Kadri Kuke esinemist. Küll aga saab ta sisse elada tekstidesse – olgu siis laulus öeldavasse või folkloristide kirjapanekutesse Kadri Kukega kohtumistest. Kohati varjutab tema valitud teooria nii tagasivaate ajaloole kui ka mehe ja naise kujutamise mitmekesisuse laulutraditsioonis. Paiguti esitab Ehin naiseks olemise võimu eeldatava (mitte tegelikult lauludes kujutatud) mehe rolli kaudu (nt Ehin 2004: 44–45). Sellegipoolest osutab Ehin senistes lauluanalüüsid poeetikaotsingute varju jäänud teemadele, näiteks vägivallale, kommetes sisalduvale alandusele (Ehin 2004: 27–30). Mõistagi on ka neis tähelepanuosutustes tänapäevast ja sh võitlevast feministlikust positsioonist lähtuvat teravust. Nii võib öelda, et see käsitlus on kui uurija dialog laulikuga laulude kaudu, see on proov mõista, kes oli Kadri Kuk naisena. Aga ilmselt ka: kes on uurija naisena. Kuna Ehin kasutab laulutekstidele lisaks tekstide juures olevaid kommentaare – need on sündinud laulude üles-

kirjutaja ja lauliku vahetust dialoogist –, on tema artikkel omamoodi mitmetasandiline laulikukäsitus: ühelt poolt see, mida tema uurijana võib Kadri Kuke laulutekstidest näha, teisalt see, milliseid andmeid pidasid 1960.–1970. aastate folkloristid oluliseks lauliku isikust arhiivi talletada ja kuidas Ehin seda tänapäeva feministliku uurijana tõlgendab.

Ehini laulikukäsitluse üks küsimusi on, mil määral saab lauliku laule ühitada lauliku elulooga. Ehin otsib seda seost Kadri Kuke tekstide lugemiselamuse, mitte lauluteemade kaudu. Ilmneb, et valdavaks tundeks on äng (Ehin 2004: 26–27). Ühtlasi leiab ta ühe episoodi, milles Kadri Kukk ise oma elulootõiga ja lauluteksti tunnete tasandil seob. See puudutab Ehini kirjeldatud unega seotud laulusõnumeid. Üks neist haakub keeluga tukkuma jääda. Laulus on värsid, kus uni saadetakse „mõtsa undi pääle, / laiskus laia kivi pääle, / magadus Mare tee pääle”. Laulu üleskirjutaja Kristi Salve küsib laulmise olukorra kohta ja saab vastuseks, et nii laulis ema, kui keegi toimetuste juures tukkuma jäi, aga see oli häbiasi. Ent siis täpsustab Salve värsi „magadus Mare tee” mõtet. Ilmneb, et laulik on selle üle mõelnud – tegemist võiks olla maretipäevaga. Ent samal ajal seostub see Kukel ämma nimega nii, et ta kaua ei tahtnudki öelda, et tema ämma nimi on Maret. Ehin paneb seda tähele ja toob esile, „kui palju üks laulik võib oma laulu tähenduse üle mõtiskleda” (Ehin 2004: 31–32).

Samalaadse küsimuse ette (kuidas lauliku elukäik võib olla seotud tema lauludega ja vastupidi) sattusin ise, kui uurisin Karuse kihelkonnast 1889. aastal kirja pandud regilaulu. Märgates laulikute isikupära, hoolimata sellest, et nad kasutasid regilaulu stereotüüpseid teemasid ja vormeleid, tekkis huvi, mis võis seda eripära esile kutsuda ja lauludes alal hoida. Kuna laulude üleskirjutajad ei esitanud nende laulikute kohta Hurdale kohtumisaruandeid, otsustasin vaadelda laulikute päritolu ja põlvnemist genealoogilisi uurimisviise kasutades. Nii sain küll andmeid laulikute biograafiade kohta, ent kuna ei ilmnenu ühtki laulikute lauluvaramu stiili eripära põhjendavat välist tegurit (nt sotsiaalset vms), jäin arvamusele, et need laulud kannavadki konkreetsete laulikute isikupära (Jaago 2001: 69–70, 2006: 92–93). Ühe piirkonna laulikute laulutekstide võrdlusest nähtuvat individuaalsust võib vaadelda ka varieeruvusena – on ju varieeruvuski muu hulgas vaadeldav laulikute isikupära nähtena (Saarlo 2000; Hagu 2004; Jaago 2010: 601–604). Lähemalt võrdlesin sama küla laulikute Liisu Krebsi (1827–1909) ja Ann Hechti (1848–1924) pulmalaule, mille Oskar Kallas ja Mihkel Ostrov panid kirja oma Läänemaa matkal 1889. aastal (EKM ERA, H II 2, 173–196, 277–295). Ilmnes, et mõlema lauliku samateemaline repertuaar kajastas külapulmi ja kogukonna vaadet abielule. Ühtlasi kasutasid nad samu vormeleid ja eelistatud hoiakuid ehk loo vaatepunkte. Näiteks töökuse kiitmine tuli esile mõlema lauliku lauludes. Ent nad kirjeldasid seda erinevate elupiltide kaudu. Kui Ann Hechti lauludes tuli enam esile küla sotsiaalne olustik, siis Liisu Krebs lahendas enamiku probleemidest leebe üldnimiliku huumoriga (Jaago 2014: 84–91). Mõistagi ei saa nii vanade lauluüleskirjutuste põhjal otseselt laulikute kohta midagi väita, küll aga võime kujutleda laulikute võimalusi leida tasakaal oma individuaalsuse ja kogukonna huvide vahel selliselt, et see sisalduks nende lauludes. Uurijana pääseb neile isikupärastele joontele ligi siiski pelgalt laulude tekstianalüüsi kaudu.

Kuidas laulikud ise laule on tõlgendanud, sellest kirjutab Taive Särg (sнд 1962) artiklis „Lauliku lapsepõlv” (1995). Ta toob arhiivitekstidest näiteid, kuidas laulikud on kirjeldanud kodus laulmist. Regilaulutsitaatide ja laulikute mälestuste põhjal visandab ta regilaulutraditsiooni taandumise Eestis. Laulude autobiograafilisusest saab aga kõnelda, kui tekstide juures on mingi viide sellele, et tegemist on lauliku enda eluga, nagu neid on leidnud setu traditsioonist Andreas Kalkun (2004: 31), ingeri näitel aga Senni Timonen (1990: 189). Just see tahk paneb Timost küsima: „Kes on lüürilise [rahva]laulu *mina*, selle subjekt?” ja ta vastab, et selleks võib olla kes tahes: laulu looja, laulja, kuulaja – nad kõik koos, sest vana rahvalaul hõlmab endas ulatuslikku ühist mõtteruumi (Timonen 1990: 189). Timonen vaatleb laulu naistegelase (ühtlasi minategelase) enesepaigutust laulus kujutatavate sotsiaalsete suhete võrgustikus. Ta eristab selles faktide ja kommentaaride, unistuste ja kommunikatsiooniga seotud tasandid. Tulemusena ilmneb, et laulu süžees hoolimata mõistab laulikmina end kellegi teise kaudu (*mina* kui laps, kui abikaasa, kui ema).

Ka Andreas Kalkun (sнд 1977) vaatleb ühes oma artiklis autobiograafilistes lauludes kajastuvat ühiskonnaomast suhtemustrit (Kalkun 2004). Lisaks on tal huvitav näide, kuidas laulik on vaidlustanud laulukoguja koostatud lauliku biograafia. Armas Otto Väisänen pani ühe lugemiku jaoks kokku lauliku enda kõneldud andmete põhjal Anne Vabarna eluloo. Üks selle episood puudutas lapsepõlves hobuselt saadud lööki, mis vigastas jäädavalt Vabarna nina. Väisänen seostab seiga lauliku kosilaste vähesusega. Laulik sellist tõlgendust omaks ei võtnud ja lõi uue autobiograafilise laulu oma tõlgendusega. Ta kinnitas, et isa pani ta mehele, kuid isa valik on sama mis Jumala tahe, millest on sündinud kasu kõigile (Kalkun 2004: 45). Väisäse koostatud biograafiat ja sellele vastulauseks loodud autobiograafiat võrreldes osutab Kalkun nende elulootekstide ise- ja eraldiseisvusele, kus kummagi teksti autor „[---] peegeldab protagonistit ja tema elu enda subjektiivselt autoripositsioonilt” (Kalkun 2004: 46). Kalkun rõhutab, et tõsielu vahendavad lood on iseseisvad tekstid, ja küsimus nende hindamisel ei seisne mitte niivõrd faktide paikapidavuses, kui võrd jutustaja vaatepunkti määratlemises. Põhimõtteliselt kehtib see ka uurija loodud akadeemilise teksti kohta: mida rohkem eriilmelist allikmaterjali uurija käsutuses on, seda erinevamaid tasandeid ta oma uurimuses hõlmata saab. Uurija vaatepunktiga seotud teoreetiline raam näitab aga allikate mitmekesisusest seda osa, mis hetkel vaatlusele kuulub. Ehini uurimistäites oli selleks feministlik teooria. Ka Kalkun kasutab sama teoreetilist lähtepunkti, ent erinevalt Ehinist ei vaatle ta laule tänapäeva vaatepunktist, vaid tema tõlgenduses on oluline lauludes kõneldava ühiskonna ajaloolis-sotsiaalne taust. Ühtlasi lisandub Kalkuni töösse biograafiline ja autobiograafiline uurimisviis.

Biograafilise lauliku-uurimuse omapäraseks näiteks on Janika Orase (sнд 1963) artikkel „Laulik jutustab laulikust” (Oras 2017). Kui Kalkuni eelkirjeldatud uurimistäites kohtusid allikatena uurija vaade lauliku eluloole ja lauliku enda tõlgendus sellest, siis Oras kasutab ühe lauliku koostatud eluloojutustust teisest laulikust. Ühtlasi on artiklis mitmeid lauliku ja uurija vahelisi seoseid esindavaid tasandeid. Esmalt avaldub siin ühe piirkonna traditsiooni ja laulu-uurijate tegevuse järjepidevuse põim. Teiseks toob Oras esile lauliku ja laulude üleskirjutaja identiteetide mitmesuse. Kolmandaks avaneb

ka samade isikute elukeskkond nii sotsiaalses kui ka kultuurilises plaanis. Neljandaks avab Oras oma uurijasuhte uuritava ainesega, mille keskmes on arhiivitekstidest tõukuva traditsioonilise laulmise tõlgenduse ja mõistmise kõrval laulikute tegutsemisest osasaamise kogemus, ühisosa äratundmine.

Orase analüüsiaineseks on Kolga-Jaani lauliku Marie Sepa (1862–1943) kirjutatud temast vanemasse põlvkonda kuulunud lauliku Mari Pärtensi (1832–1919) elulugu. Sepp tundis teda mitte ainult ühise koduküla tõttu, vaid oli olnud teenijaks talus, mille perenaine oli Pärtens. „Vajadus Marist kirjutada annab märku viimase erilisest kohast Marie Sepa suhtevõrgustikus ja enesemääratluses,” eeldab Oras (2017: 634). Ent selle näite teeb huvitavaks tõik, et eluloo peategelane Mari on omakorda sama kogukonna lauliku Rõõt Meieli (1803–1897) tütar. Rõõt Meieli laulud on avaldatud „Vana Kandle” II osas (1886). Nii kujuneb mitmekihiline teave Kolga-Jaani laulikute, keda seovad nii arhiivikogudes talletatud pärimustekstid kui ka isiklikud-elulised kontaktid. Nimelt oli ju „Vana Kannel” eriline selle poolest, et Hurda koostatud köidetes tutvustatakse ka laulikuid. Mida saame teada Rõõt Meielist? Hurt tutvustab laulude üleskirjutajalt Jaan Bergmannilt saadud andmeid kasutades Meieli päritolu ja elukäiku:

Purtsi Rõõda täiz nimi kirikuraamatute järele on Rõõt Meiel, sündinud Ott. Tema on Oti Hansu tütar, Oti külast Kolga Jaani kirikuvallast pärit, sündinud 28. Septembril 1803, leeritatud 1820, laulatatud 1824 Hans Meieliga Soosaare vallas Purtsi talus, kus ta esiotsa minijaks, aga pärast 33 aastat perenaieks oli. Mees suri Juuli kuus 1866. Lesk Rõõt elas veel 1883³ Augusti kuus seal samas Purtsi talus, 80 aastat vana. Pärast seda ei ole väljaandja temast sõnu-meid saanud. (Hurt 1886: VII–VIII)

Ühtlasi vahendab Hurt raamatu eessõnas laulukogumist. Ilmneb, et „Vana Kandle” Põlva kihelkonna laulude esimeste vihikute ilmumine 1875. aastal ärgitas Kolga-Jaani kihelkonnakooli õpetajat Kristjan Graud oma kodukandis uurima, „kas sääligi vanu laule veel tallel peaks olema” ja „sai peagi mahti, 15 iluzat laulu elatanud Purtsi Rõõda suust üles kirjutada”, samal ajal sai ta teistelt külaelanikelt laule viie kaupa (Hurt 1886: V). Hurt väidab, et kõikide laulutekstide juures ei ole selge, kellelt laul on kuulnud, siiski kiidab ta Jaan Bergmanni kogujatööd ja samas ka laulikut: „Siiski on Bergmanni ülespanekud nii rohked ja selged, et täieste ära näeme, mis kõige ozavam laulik Rõõt Meiel ja mis jälle tõized laulikud temale ette laulnud” (Hurt 1886: XI). Oras toob esile laulude, laulikute ja laulukogumise järjepidevuse: „Võib oletada, et regilaulud, mille Marie Purtsis Rõõdalt ja Marilt õppis ning mida hiljem on temalt korduvalt kirja pandud ja salvestatud, ei seostunud talle juba siis mitte ainult naiste emotsionaalse kooslaulmiskogemuse, vaid ka kirjakultuuri ja eliidi väärtushinnangutega” (Oras 2017: 635). Oras ei piirdu laulude ja laulikuga, vaid ta huvitub üldisemast taustast, alustades kirjakultuuri rolliga laulikute elus, lõpetades rahvaluuleuurijate huvi mõjuga neile.

³ Kristjan Graud ja Jaan Bergmann kohtusid Rõõt Meieliga ja panid temalt laule kirja ajavahemikus 1876–1878, ent Bergmanni kiri Hurdale pärineb 1883. aastast (Hurt 1886: V–VII; Oras 2017: 635).

Kuna Oras arutleb Marie Sepa koostatud Mari Pärtensi elulooga seoses elulookirjutuse kui rahvaliku kirjalikkuse üle, on kõneks ka see, miks Marie Sepp sellise teksti on kirjutanud ja arhiivi saatnud. Artikli neis episoodides tuleb rõhuliselt esile nii see, kuidas rahvaluulekogumine ja -kogujad Marie Sepa valikuid on mõjutanud, kui ka see, mis rolli on selles koostöös mänginud tema keskkond ja isikuks kujunemine. Oras ei piirdu seega Marie Sepa käsikirja uurimisel pelgalt nende faktidega, mis on vahetult seotud regilaulutekstide, laulmise või kogumisega. Kuna on tegemist elulookirjutusega, tõuseb pigem esile laulikuidentiteedi ja ehk enamgi Marie Sepa kui kirjutaja minapildi teema. Janika Oras märgib: „Marie Sepa elulookirjutuse omapära aitavad mõista erinevate valdkondade uurimused jutustamise, oma mina ja identiteedi kujundamise viisidest” (Oras 2017: 637). Autor annab märku teadusvaldkondade vahelise uurimistöö ajajärgust ja vajadusest interdistsiplinaarsuse võimalusi laulu-uurimises rakendada. Kirjutist analüüsides märkab Oras, et eluloo peategelase kirjelduste asemel tõuseb Sepa tekstis esile esituse mõju nii esitajale kui ka pärimusrühmale (Oras 2017: 640). Veel enam, ka laulumängu sõnade kirjeldustesse lisab Marie Sepp viiteid esituse kohta, kuna nende kirjapanemine näikse olevat „Maries vahel äratanud mälu pildi värvikast etendusest” (Oras 2017: 640). Just see suunab Orast vaatlema laulikute ja pärimuse valdajate, aga ka pärimust vahendavate pärimusrühma liikmete esitajaidentiteeti (Oras 2017: 641), mis kindlasti ei tulnud ilmsiks XIX sajandi lõpul, kui kogujad keskendusid laulutekstidele, hoolimata sellest, et nad lauliku nimed ja ehk mõne eluloolise seigagi teksti juurde kirja panid. Kõneleb ju Hurtki, et Rõõt Meiel oli „osav laulik”, kellelt kirjutati üles „ilusad laulud”, ent see on laulukoguja ja -uurija vaade, mitte lauliku enesemääratlus või pärimusrühma hoiak.

Et jõuda lauliku minapildini, on vaja nimelt omaeluloolisi tekste. Omaelulooline mõõde lisab lauliku-uurimusse uue võimaluse. Kirjeldatud Orase artiklis põimus biograafia (Marie Sepa käsitus Mari Pärtensist) autobiograafiaga (Marie Sepa käsikiri). Nii Sepa tekstis kui ka teistes arhiivi kaastöodes ilmneb pärimuse esituse mõju esitajale ja sellega seotult ka esitaja minapilt. Orase tööst võib näha, et uurijavaade ei pruugi sisaldada pelgalt laulutraditsiooni tundmist, vaid nimelt selle traditsiooni võlu tajumist, mida laulik tunneb. Nii nagu Kristiina Ehin, osutab ka Janika Oras uurija positsiooni muutumisele vaatlejast osalejaks.

Kui Liina Saarlo seostas oma 2000. aastate alguse töödes varasemad tekstikesksed stereotüüpsuse uuringud lauliku loomemeeetodi küsimustega, siis filoloogilise ja etnomusikoloogilise uurimissuuna põimumised tulevad veelgi ühesemalt esile Orase laulikute teemalises monograafias (Oras 2008). Monograafias analüüsitakse 1950. aastate lõpus ja 1960. aastatel toimunud rahvaluulekogujate kohtumisi viie naisega, kellelt salvestati regilaulu. Kasutades nii arhiiviallikaid (salvestisi, välitööpäevikuid) kui ka ise materjali juurde luues (intervjueerides nii kõnesolevatel välitöödel osalenud folkloriste kui ka laule esitanud naiste pereliikmeid), seab autor eesmärgiks „jõuda arhiivitekstide juurest laulvate inimesteni” nende argises keskkonnas (Oras 2008: 348). Ühes oma varasemas artiklis, millel on monograafiaga ühisosa, sõnastab Oras: „Minu eesmärgiks pole näidata neid [laulikuid – *T. J.*] mitte tekstide

passiivsete mäletajatena, vaid inimestena, kellel on oma elulugu, oma suhe nii regilauludesse kui ka pärimusekogujatesse ja -kogumisse” (Oras 2006: 89). Ühtlasi on Orasel veendumus, et lauliku folkloristlikku määratlust juhib samuti inimene, s.o folkloristi enda „raam, läbi mille koguja pärimuseteadjat näeb ja temalt kuulnud tõlgendab” (Oras 2006: 89). On tähelepanuväärne, et ta kasutab mõiste *laulik* kõrval ka mõisteid *regilaulude tundja* või *arhiiviregilaulik* (Oras 2008: 97, 190). Samuti määratleb ta, et regilaul oli vaid üks lauljate argielus viljeldud laululiik, kusjuures sageli lauldi seda pigem avalikuse eest varjul pere ringis või omaette (Oras 2008: 137–138, 221). Teisalt on laulude salvestajad kirjeldanud nende laulikute omapärasid sidet oma lauludega, erilist sisseelamisvõimet ja laulude mõistmist (Oras 2008: 139–141). Nii võib selleaegset laulmist kirjeldada tõepoolest kui teatavat piirsituatsiooni: kogukonna üldistel ettevõtmistel neid laule ei lauldud, ent samal ajal olid need lauljatele mõistetavad ja omased. Nii kirjeldab Oras vältimatult ka ühte etappi regilaulutraditsiooni arenguloos.

Üks mitmekesisemaid teemasid puudutav osa Orase monograafias käsitleb Kuusalust pärit Risanda Kravtsovi (1909–1987). Selles peatükis analüüsib Oras folkloristide ja Kravtsovi koostööd 1950. aastate lõpul ja 1960. aastatel. Mäletatavasti oli see periood, mil eesti folkloristikas tegeldi aktiivselt lauliku-kontseptsiooni teoreetiliste aspektidega. Nii seob Janika Oras oma käsitluses tänapäevased küsimused folkloristikaajaloo aspektidega. Üks peatüki teemaring on pühendatud kohalike inimeste ja neid külastavate folkloristide omavaheliste suhete kujunemisele. Kui Oskar Kallase 1889. aasta päevikust või Jakob Hurda avaldatud andmetest 1886. aasta „Vana Kandle” köidetes kumab laulukoguja silme läbi laulik kui laulude esitaja, kelle mõõdupuuks on temalt saadud laulude arv, siis XX sajandi keskel toimunud koostöös ilmneb erialaste ja isiklike kontaktide põimumine. Nii kirjeldab Oras folklorist Hilja Kokamäe ja Risanda Kravtsovi pikaajalisi, sh ka koduseid suhteid, Kravtsovi ja rahvaluulearhiivi töötajate pühadekaartide vahetamisi, aga ka salvestus-olukorra ebamugavust, mille üheks teguriks oli salvestaja Herbert Tampere võõristamine (Oras 2008: 102, 104–105, 108, 112). Kuigi viimane aspekt ei tekitanud möödunud sajandi keskel küsimust esitusolukorra mõjust salvestatavale tekstile (erinevalt tänapäeva folkloristikast, vt nt Bronner 2006: 226; Saarlo 2000), on seda põnevam jälgida arutelu, mida pakub Oras XXI sajandi alguses. Ta osutab folkloristide ettekujutusele regilaulude esitusest, viidates oskusele „näha ja aktsepteerida kaasaegse ja traditsioonilise kõlaideaali erinevust: milline on hea regilauluesitus – kas regilaulu peaks laulma täpselt intoneerides ja kõlava häälega või võib laulda ka vaikselt ja omaette?” (Oras 2008: 108). Mõneti haakub see eespool toodud Jaan Kaplinski kuulajamuljega Kadri Kuke ja teiste Karksi laulikute esitusest ülikooli aulas 1961. aastal. Lauljate „murduv hää” ei takistanud kuulamast sõnu, järelikult ei olnud lauljate musikaalsus või muud esitusega seotud aspektid takistuseks huvi tärkamisel tekstis esitatava sõnumi vastu. Ent võimalik, et tähelepanu äratas ka kõikide ettekujutustes olevate väliste tegurite puudumine (nt regilaulu ja rahvariiete kokkukuuluvus).

Orase töös tuleb juttu folkloristide vastakast hinnangust Kravtsovi esitatud lauludele, mida tänapäeva vaatepunktist saab käsitleda ka kui hin-

nangut esitusele.⁴ Osa folkloriste kirjeldab neid esitusi kui jorise mist või öel-
dakse lihtsalt, et tegemist on viisipidamatus ega. Rüütel aga hindas Kravtsovi
esitust traditsiooniliseks ja leidis sellega uurijana kontakti. Oras peab dia-
loogi omaaegsete ja tänapäevaste seisukohtade vahel ja küsib, miks selline
arusaamade vastakus võis toona tekkida. Tolleaegses folkloristikas ei olnud
salvestusolukorra mõju esitusele aruteluteemaks (kuigi võidi arutleda inimes-
tevaheliste suhete ja enesetunde teemal). Tänapäeva vaatepunktist lähtudes
arutleb Oras: väide viisipidamatus est võis tuleneda laulu konkreetsest salves-
tusolukorrast. Kuna tema kodukülas polnud elektrit, pidi Risanda Kravtsov
laulma talle võõras keskkonnas võõraste inimeste ees mikrofoni, mis polnud
talle tuttav olukord. Samuti eeldab Oras, et salvestaja Herbert Tamperegi võis
olla häiritud: ühelt poolt kõrged ootused (sest Risanda vanaema oli folkloris-
tide seas tuntud Kuusalu suurlaulik Mai Kravtsov), teisalt oli salvestusruum
ja olukord tallegi ebamugav (Oras 2008: 109). Ent miks leidis Ingrid Rüütel
Risanda Kravtsovi ja tema esitustega kontakti? Oras osutab siin esitusstiili
esteetikale: see kas oli vastuvõetav või mitte (Oras 2008: 109). Ehkki nii
folkloristide kui ka kohalike elanike seas oli inimesi, kes ei pidanud Risanda
laulmist ilusaks, tõlgendas Rüütel seda kui „sissepoole pööratud laulmisstiili”
ja aktsepteeris seda traditsiooniomase laulmisena (Oras 2008: 110). Lisaks
nägi Rüütel võimalust uurida lauluviiside varieerumist: kuna viiside arv on
tekstide arvust oluliselt väiksem, oli Risanda arvukate laulude najal võima-
lik vaadelda, kuidas erinevate tekstide juures viisid vahelduvad (Oras 2008:
110). Folkloristika ja lauliku-uurimise seisukohast on selles käsitluses oluline
tähele panna, kuidas esitusest on saanud omaette uurimisobjekt. Kui ajalooli-
selt on regilaulude esteetika seotud laulusõnadega, siis siinses näites on õieti
juttu esituse esteetikast ja sellest, kuidas nii kohalikud inimesed kui ka uuri-
jad seda vastu võtsid ja hindasid. Märkimisväärne on ka see, kuidas välitöödel
saadud erialased kogemused viivad teoreetilise mõtte edenemiseni. Iseasi, mil
määral antakse aega ja ruumi selle mõtte sõnastamiseks.

Sidudes omaaegsed ettekujutused tänapäevastega, visandab Janika Oras
eelkirjeldatud käsitluses folkloristika kujunemisteed. Ent mitte ainult: ta näi-
tab ka, kuidas kirjeldataval ajal tekkinud konfliktid (olgu siis inimeste vahel
või uurijas endas esilekerkinud küsimuste-kahtlustena) loovad pinnase folk-
loristliku mõtte kujunemiseks selliseks, nagu me seda tänapäeval jälgida
võime. Oras kasutab järelduste tegemisel siingi arhiivi talletatud laulude
üleskirjutusi ja helisalvestisi ning nendega seotud välitööpäevikuid. Oma-
aegsete välitöömärkmete tõlgendamiseks loob ta aga lisaallikaid, küsitledes
folkloriste, kes olid nende välitöödega seotud. Intervjuudest ilmneb, kuidas
folkloristide endi tagasivaated aitavad mõista seda, mis omal ajal välitööpäe-
vikutesse märkimata jäi, ent mille üle arutleti ja mis omakorda mõjutas hilise-
mat tööpraktikat ning teoreetiliste seisukohtade kujunemist. Erinevalt Orase
hilisemast, siin artiklis eespool kirjeldatud elulooteemalisest artiklist ei ilmne
kirjeldatud monograafias veel tema kui uurija enda paigutumine lauljate või
ka uurijate rolli. Küll aga märkab ta ühisosa folkloristide ja Risanda Kravtsovi

⁴ Oras käsitleb esituse esteetikale lisaks folkloristide ettekujutust sellest, milliseid
laulutekste tuleks salvestada ja milliseid mitte. Siin on kaanoniks ettekujutus autentsusest
ehk ehedusest, mille mõõdupuuks oli laulude puutumatus kirjakultuuri mõjust (Oras 2008:
114, 241; vrd Jaago 2018: 47–49).

vahel selles, kuidas folkloristid Risandat kirjeldavad. Oras kirjutab: „Avastasin Hilja ja Ingridiga vesteldes ning kuulates nende iseloomustusi Risanda kohta, et kasutaksin nende endi iseloomustamiseks just neidsamu sõnu, mida nemad kasutasid lauliku kirjeldamiseks [---]” (Oras 2008: 112).

Kokkuvõte

Ajalooliselt on regilaulu võrdlemisi kaua ja erinevates seostes käsitletud sõna-tekstist lähtuvalt. Ka regilaulu definitsioonides kirjeldatakse seda laulu poeetilise keele kaudu (algriim kui häälikuline samakõla, parallelism kui mõtte-riim, kindel värsimõõt, vormellik keel). Samal ajal ei ole kunagi eitatud, et neid tekste esitati alati ja ainult lauldes. 1930. aastatel kujunesid eesti folkloristikas uued uurimisviisid, milles võib eristada tekstikeskset filoloogilist ja esitust jälgivat etnoloogilist uurimissuunda. On huvitav, et kuigi Eduard Laugaste ja Herbert Tampere õppisid ülikoolis samal ajal ja samade õpetajate käe all, said nad õpinguaegsest folkloristikast inspiratsiooni nõnda, et esialgu liikusid nad vastandlikke uurimisteid pidi (ühel juhul oli keskmes laulutekst, teisel juhul laulmine kui tegevus). XX sajandi keskel aga muutsid nad koos oma õpilastega regilaulu-uurimise senisest hoopis mitmetasandiliseks.

Artiklis lähtuti küsimusest, kuidas mõjutas etnoloogiline uurimissuund tekstikesksete käsitluste laulikukontseptsiooni. Ühelt poolt ilmnis, kuidas 1950.–1960. aastatel saab uurimustes abstraktse lauliku kui teatud rolli kandva pärimuse esindaja asemel üha enam tähelepanu laulik kui konkreetne isik, seda eriti biograafiliste uuringute kaudu. Folkloristlikel välitöödel on uut laadi uurimisainese loomisel, aga ka uurijakogemuse mitmekesistumisel oluline roll. Samal ajal süvenes tekstianalüüsile tuginevates uurijates arusaam, et laulude stereotüüpsed elemente, laulupoetikat ja varieerumist saab uurida lauliku repertuaari põhjal.

Interdistsiplinaarsel uurimisajajärgul XX ja XXI sajandi vahetusel võeti kasutusele uusi teooriaid ja käsitlusviise, et lauliku-uurimustes üha enam erililmelisi allikaid kasutades lähemale jõuda laulikule ja tema tekstile üldinimlikust vaatepunktist. See küll vähendas vajadust lauliku mõistet defineerida (kuigi 1960. aastatel sõnastatud teoreetiliste seisukohtade üle arutletakse), ent tõi üha enam esile küsimuse, kuhu paigutus laulikuks olemine inimese enda (mitte pelgalt folkloristi) vaates. Ühtlasi võis märgata, kuidas esitusest või laulmisest lähtuv käsitlus seob endaga huvi uurija subjektiivsuse vastu. Uurija ei ole pelgalt vaatleja, ta on osaline selles, mida ta uurijana kogeb.

Allikad

EKM ERA – Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

H – Hurda kogu

RA – Rahvusarhiiv

EAA.2100.1. – Eesti Vabariigi Tartu Ülikool. Isikutoimikud.

EAA.5311.5. – Tartu Ülikool. Ajaloo-keeleteaduskonna dekanaat 1944–1973.

Kirjandus

- Bronner, Simon J. (toim) 2006. Encyclopedia of American Folklife, kd 1–4. London–New York: Routledge.
- Ehin, Kristiina 2004. Eesti vanema ja uuema rahvalaulu tõlgendusvõimalusi naisuurimuslikust aspektist. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.
- Hagu, Paul 2000. Anne Vabarna eepilise loomingu algus. – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 185–204.
- Hagu, Paul 2004. Anne Vabarna eepika loomisprintsipiidest. – Regilaul – loodud või saadud? Toim Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, lk 9–27.
- Hiiemäe, Mall 1995. Herbert Tampere suundumused. – Vanavaravedaja, nr 2, lk 73–79.
- Hiiemäe, Mall 2003. Eesti Rahvaluule Arhiivi rajaleidmised. – Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt. Toim Tiiu Jaago, Ene Kõresaar. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 50–60.
- Hurt, Jakob 1886. Eeskõne. – Vana Kannel. Alte Harfe. Täieline kogu vanu Eesti rahvalaulusid. Vollständige Sammlung alter estnischen Volkslieder. Tõine kogu. Zweite Sammlung. Tartu: C. Mattiesen, lk V–XVII.
- Jaago, Tiiu 2000. Palju-uuritud tundmatu regilaul. – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim T. Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7–26.
- Jaago, Tiiu 2001. Regilaulu asustuslooline taust. – Regilaul – keel, muusika, poeetika. Toim T. Jaago, Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, lk 57–81.
- Jaago, Tiiu 2006. Lõuna-Läänemaa regilaulud sotsiaalajaloolises kontekstis. – Läänemaa Muuseumi toimetised = Proceedings of Läänemaa Museum X. Toim Ranno Roosi, Sirje Toomla. Haapsalu: Läänemaa Muuseum, lk 85–106.
- Jaago, Tiiu 2010. Traditsioon ja regilaul folkloristika muutuvast kontekstis. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 592–610.
- Jaago, Tiiu 2014. Regilaul ja inimene. – Vana-Läänemaa ajaloo radadel II. Toim Mati Mandel. Lihula: MTÜ Keskaegne Lihula, Vana-Läänemaa Ajaloo Selts, lk 69–93.
- Jaago, Tiiu 2018. Suulisus kirjakultuuri ajajärgul. – Mäetagused, nr 70, lk 39–66.
- Kalkun, Andreas 2004. Anne Vabarna nina. Tõest ja valest seto naiste autobiograafilistes lauludes. – Regilaul – loodud või saadud? Toim Mari Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv, lk 29–49.
- Kalkun, Andreas 2005. Herbert Tampere: On the problem of rhythm in the old Estonian folk song. – Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology. A Reader and Reflexive History. Toim Kristin Kuutma, Tiiu Jaago. Tartu: Tartu University Press, lk 275–287.
- Kaplinski, Jaan 1997 [1970–1972]. Rahvalaulu juurde jõudmine. – J. Kaplinski, Võimaluste võimalikkus. Tallinn: Vagabund, lk 143–183.
- Kokamägi, Hilja 1957. Mai Kravtsov. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonnas.

- Kolk, Udo 1962. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. – Töid filoloogia alalt 1. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 117.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 71–154.
- Kõiva, Otilie 1964. Kihnu rahvalaulikutest. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 159.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Laugaste (-Treu), Eduard 1931. Die estnischen Vogelstimmendeutungen. (FF Communications 97.) Helsingi: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Laugaste (-Treu), Eduard 1932. Ööbiku laul. – Vanavara vallast. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad I.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 120–152.
- Laugaste, Eduard 1935. Peoleo-laulu suhetest. – Kaleviste mailt. (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 108–122.
- Laugaste, Eduard 1946. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. – Looming, nr 4, lk 476–486.
- Laugaste, Eduard 1962. Eesti regivärsi struktuuriküsimusi. – Töid filoloogia alalt 1. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 117. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 25–70.
- Laugaste, Eduard 1965. Loengud eesti rahvaluule üldkursusest. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Laugaste, Eduard 1972. Rahvalaulik eesti rahvatraditsioonis. – Emakeele Seltsi aastaraamat, nr 18. Tallinn: Eesti Raamat, lk 235–262.
- Laugaste, Eduard 1975. Eesti rahvaluule. Tallinn: Valgus.
- Laugaste, Eduard 1976. Kättemaksumotiiv eesti regivärsilistes orjuslauludes. – Saaksin ma saksa sundijaks. (Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt I.) Toim E. Laugaste. Tallinn: Eesti Raamat, lk 47–177.
- Laugaste, Eduard 1992. Ballaad „Nurganaine” eesti vanemas laulutraditsioonis. – Eesti rahvaluule käsitlusi. Töid eesti filoloogia alalt. (Tartu Ülikooli toimetised 943.) Toim Ants Järv, Arne Merilai, Tiiu Roll. Tartu: [Tartu Ülikool], lk 3–29.
- Loorits, Oskar 1932. Eesti rahvaluuleteaduse tänapäev. Olevase ülevaade ja tulevase töökava. – Vanavara vallast. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad I.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 7–34.
- Oras, Janika 2006. Kolm laulikut 1965. a Järvamaa ekspeditsioonilt: Anette Evart, Anette Raagul, Rosalie Veinberg. – Regilaul – esitus ja tõlgendus. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 23.) Toim Aado Lintrop. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 87–149.
- Oras, Janika 2008. Viie 20. sajandi naise regilaulumaaailm. Arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 27.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Oras, Janika 2017. Laulik jutustab laulikust. Marie Sepa elulooesitused suulise ja kirjaliku kultuuri piiril. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 634–650.
- Põldmäe, Rudolf 1956. Dr. Mihkel Veske ja rahvalaulik Epp Vasar. – Edasi 7. IV, nr 70, lk 2–3.
- Rüütel, Ingrid 1987. Herbert Tampere elust ja rahvamuusika-alasest tegevusest. – Muusikalisi lehekülgi IV. Koost Ene Taru. Tallinn: Eesti Raamat, lk 121–131.
- Saarlo, Liina 2000. Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas? – Kust tulid lood minule... Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel. Toim Tiiu Jaago, Ülo Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 161–184.

- Saarlo, Liina 2005. Eesti regilaulude stereotüüpiast. Teooria, meetodid, tähendus. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 5.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sary, Mari 2000. Regilaul kui poeetiline süsteem. – Paar sammukest XVII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Toim Janika Oras. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 7–122.
- Särg, Taive 1995. Lauliku lapsepõli. – Vanavaravedaja, nr 2, lk 47–56.
- Tampere, Herbert 1932. Laul jänese õhkamisest eesti rahvatraditsioonis ja kirjanduses. – Vanavara vallast. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad I.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 59–116.
- Tampere, Herbert 1934a. Eeslaulja ja koor setu rahvalaulude ettekandmisel. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat IX–X. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 49–74.
- Tampere, Herbert 1934b. Mõningaid mõtteid eesti rahvaviisist ja selle uurimismeetoditest. – Eesti Muusika Almanak I. Tallinn: Eesti Akadeemiline Heliakunsti Selts, lk 30–38.
- Tampere, Herbert 1935. Tekstimuutusi eesti rahvalaulude ettekandmisel. – Kaleviste mailt. (Õpetatud Eesti Seltsi kirjad III.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 95–107.
- Tampere, Herbert 1937. Eesti vana rahvalaulu rütmiprobleemidest. – Looming, nr 2, lk 190–198.
- Tedre, Ülo 1964. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogiast. – Eesti rahvaluulest. Toim Veera Pino, Ü. Tedre, Richard Viidalepp. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 7–34.
- Timonen, Senni 1990. Orjatar, ruhtinatar ja vapauden ongelma. Naisten omalämäkerralliset laulut Inkerissä ja Siperiassa. – Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista. Toim Aili Nenola, S. Timonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 189–208.

Tiiu Jaago (sünd 1960), PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi eesti ja võrdleva rahvaluule dotsent (Ülikooli 16, 50090 Tartu), tiiu.jaago@ut.ee

Folk singer's image in text-based studies of early Estonian folk songs

Keywords: history of Estonian folklore studies, folklore text studies, folk singer, early Estonian folk song

Since the late 18th century, early Estonian folk song has been discussed with the focus either on its text or on its performing situation. In the 19th and early 20th centuries folk song was mostly understood as poetry (“oral literature”). This can only be expected as the recitative singing style was combined with a richly figurative text. In the 1930s, two trends could be discerned in professional Estonian folkloristics: one philological (comparative analysis of song texts) and the other ethnological (an approach based on the living environment, with the focus on the singer and performance). The main question of the article is how the ethnological perspective may have affected the further development of text-focused research. For the purposes of this study the revealing changes are traced in the singer's concept.

In the 1930s–1950s, the singer was regarded as a hypothetical author of the folk song (Eduard Laugaste). Changes appeared in the 1950s–1960s: (1) The figurative language of folk song was started to be studied on the repertoire of one particular singer at a time (Udo Kolk); (2) analyses of songs were supplemented with biographies of their performers (Hilja Kokamägi, Otilie Kõiva). Also, *'laulik'* was given a four-point definition emphasising, inter alia, the creative aspect of singing (Kõiva 1964). The fieldwork of the 1960s–1970s produced new information (e.g. notes of conversations between scholar and singer, singer's own comments on the songs presented etc.) providing a substantial basis for the new perspectives discovered and implemented in the research of the 2000s.

Although at the turn of the 21st century researchers availed themselves of methods of text analysis developed earlier, they focused their attention not on the comparison of song texts but rather on the creative method of the folk singer (Saarlo, Hagu). Since the 1990s, the development of folkloristics has been strongly affected by interdisciplinarity. Three domains can be discerned: (1) feminist studies (Kristiina Ehin, Andreas Kalkun), (2) historical context (Tiiu Jaago, Andreas Kalkun), (3) life writing (Kalkun, Janika Oras).

On the whole it can be observed how the boundary between the researcher and the object of research is dissipating. Increasingly, the singer is depicted not so much via her role of singing songs important for the archive or research as via her everyday life in the community.

Tiiu Jaago (b. 1960), PhD, University of Tartu, Institute of Cultural Studies, Associate Professor of Estonian Folklore (Ülikooli 16, 50090 Tartu), tiiu.jaago@ut.ee